

Arne Overrein

GLOBALISERING, KLASSER OG STATER *

Svært mye av det som i dag presenteres under slagordet globalisering er ganske enkelt nyliberal retorikk som skal styrke kapitalistklassens posisjon. Globalisering er et nyord som ble satt i omløp av mediafolk og politikere på høyresida i løpet av 1980-åra. Men diskusjonen på 90-tallet er like mye et resultat av globaliseringas krise, som av suksess.

At globalisering var et nyord som plutselig på 90-tallet kom i fokus, ser vi av det forhold at det i den vitenskapelige litteraturen spiller en heller beskjeden rolle i lang tid. Ordet global kom i bruk på 1960-tallet. Det ble da pekt på den «globale bevisstheten» (blant annet om miljøproblemene) som utviklet seg i de vestlige industrisamfunn på den tida. Substantivet globalisering kom først i bruk i 80-åra – og bruken av det eksploderte på 90-tallet. Det finnes ingen artikkel under stikkordet global, globalisering etc i fagvitenskapelige leksika som *International Encyclopedia of the Social Sciences* (utgave 1968) eller i *Fontana Dictionary of Modern Thought* (1977). Heller ikke i *Norsk Samfunnsleksikon* (utgave 1993) finner vi ordet. I den nyere *Encyclopedia of Sociology* (Vol 2, 1992) finner vi derimot en instruktiv artikkel om «Global System Analysis». Ordet «globalisering» skal ha forekommet for første gang i en fagvitenskapelig artikkeloverskrift så seint som i 1985.

Sjøløst har ordets mening på ulike måter vært berørt langt tidligere – jeg henviser kun til begrepet «planetarisk» og «planetarisering» hos Heidegger og tyske konservative beslektet med han (Jünger, Carl Schmitt).¹ Også begrepet «internasjonalisering» har i lang tid vært brukt, men da mest om forholdet mellom stater på statsplanet. Globalisering viser derimot primært til sosiale og samfunnsmessige endringer som har en global karakter. Ofte vises det til at de samme sosiale fenomener er å finne i samfunn som rent politisk atskiller seg markant fra hverandre.

I allfall kan vi konstatere at en grundigere avklaring av *innholdet* i globaliseringsbegrepet er kommet kort. Derfor blir det også brukt retorisk i mange sammenhenger og til å underbygge ulike politiske standpunkter.

HVA ER GLOBALISERING?

Vil ordet globalisering stå like sentralt innen politisk debatt om 20 år som det gjør i dag? Det er usikkert. Likevel mener jeg at ordet viser til noe som vil vedvare i all overskuelig fremtid. Det handler om at verden med dens ulike fragmenter vokser sammen og tvinges til å forholde seg til hverandre. Det

handler generelt om en verdensomspennende overgang fra tradisjonelle samfunn til moderne samfunnsformer. En prosess som begynte i Europa for lenge siden og som i dag omfatter hele verden. Modernisering og globalisering henger altså sammen og kapitalismen er den viktigste – men ikke den eneste – drivkrafta bak moderniseringa.

Men fragmentene forsvinner ikke i en ny stor enhet. Mange av dem får faktisk fornyet styrke. Dette gjelder etter min mening systemet av nasjonalstater, i hvert fall et betydelig antall av dem. Demokratiet og menneskerettene gir nytt liv til undertrykte minoritetskulturer. Gamle etablerte kulturer (særlig med sterke presteskap som i islam) reagerer mot globaliseringa ved å styrke sin identitet. Begge disse tendensene fører til økt kulturelt mangfold og politisk-etniske konflikter. Også den økonomiske globaliseringa har i det minste sin indre grense der den undergraver seg sjøl. Denne grensen er nådd når det frie marked i den grad svekker statsmakta slik at denne blir ute av stand til å sikre et godt investeringsklima for den internasjonale stor kapitalen.² (Dette er i dag langt på vei tilfellet i store deler av Afrika, i Indonesia og i Russland.)

Et helt vesentlig punkt ved globaliseringa er altså at bitene og fragmentene som verden består av *fortsatt* vil bestå. På det bevissthetsmessige plan betyr dette at det enkelte individet i økende grad blir oppmerksom på sammenhengen mellom sitt eget lokale liv og de ulike globale fenomener. Enkeltindividet får dermed i større grad en opplevelse av å være verdensborger. Men – og dette er et viktig stridspunkt i debatten – denne økte globale bevisstheten avskaffer ikke individets binding til det sentrale nasjonalstatlige fellesskapet. Tvert imot er det som medlem av en moderne stat at grunnlaget for en «verdensborger»-bevissthet legges, liksom vår individuelle frihet ikke er noen realitet uten statens rettsbeskyttelse. Derfor er det i de moderne velferdsstater at de globale bevissthets- og livsformer først og fremst trives. Det overivrige forsvaret av globalisering glemmer denne sosiale forutsetningen. Erik Solheim, tidligere leder av SV, vil overbevise om at globalisering «også» har positive sider, med følgende:

«Globalisering er også at vi hver eneste kveld på Dagsrevyen kan se nyheter fra hele verden, for deretter å sette oss inn i vår japanske bil og kjøre sammen med pakistanske naboer til en kinesisk restaurant som serverer pasta. Vel hjemme kan vi gå inn på Internett og ta ut siste nytt om kveldens engelske ligakamper, indisk politikk eller frimerkesamling i Brasil.»³

Bare et lite mindretall av jordas befolkning tilhører det «vi» som her beskrives. Forutsetningene for å være en del av dette «vi» ligger nettopp i en stabil, fungerende nasjonalstat. For øvrig: her tenderer forsvar for globalisering mot forsvar for en vestlig middel- og overklasselivsform som i trygg avstand til de reelle konfliktene beriker sine liv med «spennende» fremmedkulturelle innslag. I så fall burde vi ha livsformen til verdens business-elite

og Hollywoods superstjerner, som jo lever enda mer i pakt med globaliseringsidealene, som forbilde.

Både forsvar og kritikk av globaliseringa som sådan er nokså meningsløst. Hva som trengs er en kritikk av globalisering på kapitalistiske premisser. Solheim må gjerne forsvare globalisering i sin alminnelighet. Det vesentlige er hvilket standpunkt man skal ta til den kapitalistiske varianten av globalisering.

Globalisering har uten tvil med kapitalisme å gjøre – slik Marx og Engels oppfattet det alt i *Det kommunistiske manifest*. Men globalisering har også med fenomener å gjøre som ikke kan reduseres til kapitalismens logikk. Staten er et slikt fenomen. Men jeg tenker også på utviklinga av en moderne ikke-religiøs kultur og det moderne hverdagslivet i det hele tatt. Globalisering vil altså være en motsigelsesfylt prosess. Den består både av «progressive» og «reaksjonære» fenomener. Den har både en økonomisk, politisk og kulturell dimensjon. Derfor er det som sagt vanskelig å være «for» eller «mot» globalisering som sådan.

Globalisering er et prosessbegrep – det handler om en verden som er under forandring, den blir global. Denne prosessen begynte ikke samtidig overalt. Den utviklet seg ujevnt og dette har hatt avgjørende betydning for det internasjonale systemet. Den begynte i en lokal del av verden, nemlig i Europa med kapitalismen og moderniseringa av det europeiske samfunn. Denne samfunnsform spredde seg gjennom europeisk ekspansjon og tvang, men også i økende grad gjennom imitering av de mest avanserte land. En slik imitering har gjennom mange hundre år foregått i Europa – her imiterte man de mest fremskredne land, England og Frankrike, iallfall siden 1700-tallet. Globaliseringstesen rimer dårlig med påstanden om at modernisering (eller kapitalisme) har utviklet seg internt i hvert enkelt land ut fra et evolusjonistisk skjema. Dette skulle bety at alle land går gjennom den samme evolusjon, uberørt og uavhengig av hva som foregår i andre land. Vi går alle den samme vei, men noen er kommet lenger enn andre. Vi har alle «målet» klart for oss. Denne evolusjonismen sto sterkt i det 19. århundres samfunns-tenkning. Globaliseringstesen legger i stedet vekt på at ulike områder påvirker hverandre, og at de ulike samfunn ville hatt en annen karakter uten denne påvirkninga. Vi kan si at det er en teori om at kapitalismen/moderniteten gjennom diffusjon har spredd seg overalt.

I boka *Globalization* (1995) reiser Malcolm Waters følgende problemstilling: Dersom globalisering er en prosess, hva er da den tilstand som avslutter denne prosessen? Denne problemstillingen åpner sjølsagt for nesten grenseløse fantaseringer. Ifølge Waters måtte en «ferdig» global verden være en tilstand hvor geografisk avstand og plassering på vår klode ikke betyr noe for individenes økonomiske, kulturelle og politiske forhold. Globaliseringsprosessen ville ende opp i det følgende: «I en globalisert verden vil det være et eneste samfunn og en eneste kultur på vår planet ... Det

vil ikke finnes noen sentral organiserende regjering og intet system av kulturelle preferanser og påbud.» Kulturen i en slik tilstand vil «være noe ekstremt abstrakt og uttrykke toleranse for forskjeller og individuelle valg. Et viktig punkt er at territorialitet vil forsvinne som organisasjonsprinsipp for det sosiale og kulturelle liv, samfunnet vil være uten grenser....»

Seinere i sin bok konkluderer Waters med at globaliseringas mål – så langt det er mulig å se inn i fremtida – ikke vil bli nådd. Især bemerker han at staten vanskelig lar seg avskaffe – til tross for liberalistenes teori om nasjonalstatens krise – og at dette forhold vil virke bremsende inn på globaliseringsprosessen. «Hvis staten overlever globaliseringa, så kan ikke denne regnes for å være så mektig som den i dag synes å være.»⁴ Ved slik å trekke globaliseringsbegrepet ut i sin ytterste konsekvens, kan vi få tydeliggjort hva det dreier seg om og hvor eventuelle grenser for globaliseringa befinner seg.

Europas nedgang og den antivestlige mobiliseringen

Høyresida annekterte ordet globalisering på 80-tallet. Men denne retorikken ble utover på 90-tallet møtt med økende mistro. Uten denne politiske bakgrunnen – og den er jo stadig til stede i politikernes språk – ville ikke diskusjonen om globalisering vært så sensitiv som den er. Globalisering var et nyord som erstattet tidligere slagord som omtrent dekker det samme, men som – i likhet med globalisering i dag – mistet sin retoriske kraft gjennom den teoretiske og politiske motstand de møtte. Et slikt ord er modernisering, et annet utvikling. Begge var deler av den herskende retorikken på 50- og 60-tallet, for deretter å bli utsatt for kritikk, særlig fra venstresida. Enda lenger tilbake het det amerikanisering, vestliggjøring, europeisering. Og i den verden som eksisterte før første verdenskrig og den russiske revolusjon, var det normalt å snakke om imperialisme og maktpolitikk, om kulturfolk og naturfolk, om sivilisasjon og barbari som nøytrale, deskriptive begreper. Også innen arbeiderbevegelsen var en slik begrepsbruk vanlig – vi finner blant annet skillet mellom barbariske og siviliserte nasjoner i *Det kommunistiske manifest* av Marx og Engels, tilsvarende omtrent skillet mellom kapitalistiske og før-kapitalistiske samfunnsformer. Først Lenin – under inntrykket av tsarismens undertrykkelse av de ikke-russiske nasjonalitetene og den begynnende antikoloniale kampen – snudde problemstillinga definitivt vekk fra eurosentrismen (jfr. hans artikkel «Det tilbakeliggende Europa og det fremskredne Asia», 1913).

Europa som sivilisasjonens sentrum og rasismen som «forklaring» på ikke-europeiske kulturers underlegenhet, var anerkjente standpunkter innen de herskende klassene. I vårt århundre har vi opplevd en retorisk glidning fra begreper som umiskjennelig uttrykker de herskende vestlige klassers perspektiv, til mer nøytrale talemåter. Vi ser en bevegelse mot anerkjennelse

på det retoriske og etterhvert på det politisk-juridiske planet av rettighetene til undertrykte folkeslag, ja til enhver undertrykt gruppes rettigheter (kvinner, homofile, etniske minoriteter osv.). Bakgrunnen for dette er klassekampene i industrilandene og de anti-imperialistiske bevegelsene som globalt fenomen.

Kampen dreier seg om at de undertrykte vil være subjekt for den historiske utviklinga – de neker å la seg redusere til historias passive offer. Denne overgangen fra objekt til aktivt subjekt preger hele det tjuende århundres historie. Begynnelsen på denne perspektivendringen var den første verdenskrig og de omveltningene som fulgte med denne krigen. Den åpenlyse krisa til det globale europeiske prosjektet har vart siden den gang. Det tvang seg frem en anerkjennelse av nasjonale rettigheter. USAs president Wilson fremsatte sine berømte 14 punkter med anerkjennelse av folkenes nasjonale rettigheter som en direkte reaksjon på Lenins appell om nasjonal sjølbestemmelse kort etter oktoberrevolusjonen. Den russiske revolusjon var altså en viktig katalysator. De europeiske kolonimaktene kom bare motstrebende etter.

Mobiliseringen mot Vesten begynte. Vi fikk de nasjonale og anti-imperialistiske revolusjonene i den tredje verden, hvorav den kinesiske er den viktigste. Fra dette øyeblikket ble det internasjonale systemet mer komplisert og vi fikk en sterk økning i antallet stater på kloden. Den andre verdenskrig forsterket denne prosessen og resulterte i at de allierte – konfrontert med fascismens grusomheter og presset av demokratiske og nasjonale massebevegelser – forpliktet seg på menneskerettigheter og avkolonisering. FN ble etablert. Menneskerettene ble internasjonalt anerkjent.

Både klassekampene og de nasjonale frigjøringsbevegelser har i det 20. århundre gjort underklassene til aktive subjekter. Vi har fått klassekompromisser innad i industrilandene, mens nasjonalismen i ikke-industrialiserte land har åpnet for populisme og religiøs/etnisk vitalisering. En før-moderne klassebasis danner grunnlaget for disse tvetydige strømningene. Den bevisste utryddelsen av faglige og politiske arbeiderorganisasjoner i store deler av den tredje verden har forsterket denne tvetydigheten.

Vårt århundre har opplevd et sammenbrudd når det gjelder borgerskapets ideologiske sjølhevdelse. Vår tids offisielle ideologi er demokratisk, antirasistisk og ikke-elitær. De som skal rettferdiggjøre en verden av økende ulikheter, befinner seg i en legitimitetskrise. Ingen våger lenger å forsøke en slik rettferdiggjøring. Kapitalismen er bare en beklagelig nødvendighet. En av de få teoriene som åpent forsvarer en aggressiv kapitalisme – nemlig Friedrich von Hayeks – betrakter kapitalismen som et spill der tilfeldighetene og flaks rå. Samfunnet som et solidarisk fellesskap er ifølge denne teorien en fiksjon. Innafor en demokratisk ideologi lar kapitalismen seg vanskelig rettferdiggjøre. Det er i dette lange perspektivet de ideologiske endringene må sees. Nyliberalismen synes ikke å ha noen egentlig visjon om et bedre

samfunn for alle. Den er blitt en slags sosialdarwinisme: vi er alle markedsaktører og på et marked er det vinnere og tapere.

GLOBALISERINGSDEBATTEN – AKTUELLE SPØRSMÅL

Innebærer globaliseringen at materielle goder blir fordelt jevnere over hele verden, at grunnleggende politiske rettigheter globaliseres, at antallet stabile samfunn som sikrer sine innbyggere trygghet øker? Betyr globalisering økt likhet? Mer rettferdighet blant menneskene? Globalisering er ikke en naturprosess, men må bedømmes i lys av våre svar på slike spørsmål. Og man må være temmelig ensporet eller uvitende om hva som foregår, om man svarer ja på disse spørsmålene.

Økte konflikter med globalisering

En grunnleggende premiss for denne artikkelen er at globalisering ikke betyr økt internasjonal likhet og harmoni. Et utgangspunkt vil være Marx' modell av verdensøkonomien som han antyder i *Kapitalen*. Ifølge Marx vil systemet ha en innebygd tendens til å skape noen økonomisk sterke industrialiserte områder av kloden, mens resten av kloden produserer jordbruksvarer. «Det blir skapt en ny internasjonal arbeidsdeling som tilsvarer de kravene som blir stilt av maskindriftens hjemsteder, og dette fører til at en del av jordkloden fortrinnsvis produserer jordbruksprodukter for en annen del som fortrinnsvis produserer industriprodukter.»⁵ Marx' modell er kun en ufullstendig ansats til globaliseringas forståelse, blant annet mangler den en nærmere analyse av systemet av nasjonalstater. Men den har den vesentlige fordel at den er en *konfliktmodell* som forstår kapitalismen og globaliseringa i sammenheng med sosialt bestemte interessekonflikter.

Når koret av toppolitikere istemmer at globalisering er veien til en harmonisk verden, så er ikke dette bare naivt. Det må heller ansees som en direkte villedning av opinionen. Dette er harde ord, men når ressurssterke politikere med en hær av rådgivere bak seg til de grader skjønner det kapitalistiske system slik det skjer i våre dager, er det nødvendig å være kritisk til det ytterste. G7-landenes ledemotiv for Lyon-møtet i 1996 var «Globaliseringa skal bli en seier som gagnar alle.»

Men flommen av retorikk som veltilpassede mediamennesker viderebefordrer, vil aldri i et moderne samfunn få total kontroll over opinionen. Nettopp her har venstresida en avgjørende ideologisk oppgave i å opprettholde en konsekvent kapitalismekritikk. Man kan derfor bare beklage når Erik Solheim karakteriserer globalisering som «en spennende, frigjørende og utfordrende prosess.»⁶ Mer politisk korrekt kan det knapt sies. Han snakker her som en del av verdens overklasse, faktisk ikke langt unna G-7-potentatenes retorikk – uten antydning til kritisk distanse i forhold til dette

språket. Dette er bevisstløs omgang med et moteord – mens den kapitalistiske realitet tåkelegges.

Ifølge de mer seriøse studier av globalisering er utsiktene til en harmonisk og økonomisk utjevnet verden mildt sagt minimale. Og iallfall under et fortsatt kapitalistisk-liberalt regime. Globalisering betyr høyst sannsynlig både nye, ukjente konflikter og videreføring av gamle konflikter i nye former. Man behøver slett ikke å gå til marxister og kritikere av globaliseringstesen for å finne et slikt syn. Sosiologen Martin Albrow har skrevet boka *The Global Age* hvor han leverer et engasjert forsvar for at verden har forlatt modernismen (herunder også marxismen) med sin tro på fremskrittet og på menneskehetens evne til ubegrenset problemløsning. Albrow ser ikke den nye globale tidsalder som noen historias harmoniske avslutning. Om sosial ulikhet skriver han: «Det er ... all grunn til å anta at ulikhetene i rikdom og livsmuligheter mellom individer og mellom grupper vil øke, men distribusjonssystemet som disse er deler av er verdensøkonomien som helhet.»⁷ Det snakkes i fullt alvor om 20-80%-samfunnet som vil prege neste århundre, dvs. kun 20% av verdens arbeidsstyrke vil finne arbeid – de gjenværende har den herskende liberalismen ingen løsning for. Dette alene tilsier økte sosiale og politiske konflikter. Å antyde at globaliseringa nærmest er resepten for å bekjempe verdens fattigdom, slik Solheim faktisk gjør, er både dristig og lettvint.

Det er noe med tidsdimensjonen som er galt i den pågående globaliseringsdiskusjonen. Man mangler det lange tilbakeblikket. Vi er nødt til å tenke radikalt historisk for å forstå globaliseringa. Det er ikke noe som først er oppstått i de siste tiåra, dvs. så lenge *ordet* har eksistert. Vi må hundrevis av år tilbake for å forstå det moderne kapitalistiske samfunn i Europa og for å forstå de grunnleggende forskjellene mellom vestlige og ikke-vestlige samfunn. Men vi må også tvinge oss til å se langt fremover, hvilket vitenskapelig forskning også gjør oss bedre i stand til enn tidligere. Den økte kunnskapen forteller oss en ting: vår tid er ikke en tid for lettvinte løsninger. Politikernes maktretorikk er på håpløs kollisjonskurs med dette faktum.

Økonomen Morris D. Morris gjorde omkring 1980 en beregning over utviklinga av forholdet mellom ulike staters bruttonasjonalprodukt (BNP). Han forutsatte at vekstratene for BNP fra åra omkring 1980 ville forbli konstante og ville så finne ut når de fattige land i så fall ville nå opp til de rike OECD-landenes nivå. Han fant at kun 8 av de land som var klassifisert som u-land ville nå igjen gjennomsnittet av OECD-landenes BNP i løpet av hundre år. Og kun 16 av de samme land ville i løpet av tusen år nå opp til OECD-nivået. De øvrige over 100 u-land ville bruke mye lenger tid eller aldri nå dette nivået.⁸ Dette er bare et tankeeksperiment og dessuten er BNP ikke noen god målestokk på levestandard.

Poenget i denne sammenheng er imidlertid at de strukturelle konfliktene som preger dagens verden ikke kan løses innafør de korte tidshorisonter

politikerne opererer med. De strukturelle problemene er i det hele tatt så alvorlige at de ikke kan løses i overskuelig fremtid, men bare på veldig lang sikt, etter systemendringer i det internasjonale samfunnet. Før slike systemendringer tvinger seg frem kan det gå hundrevis av år. Ingen vet hvor alvorlig krisene må bli før borgerskapet gir avkall på sine privilegier. I allfall er det klart at sjøl under et demokratisk og sosialistisk regime, vil «løsninga» av verdens akutte sosiale konflikter være noe som strekker seg langt utover de to kommende generasjonene. Det er denne realismen som setter globaliseringsoptimistene i relieff. En snarlig harmonisering av livsforhold over de første generasjonene, er ganske enkelt drømmeri. Høyresidas triumfalisme etter Sovjetunionens sammenbrudd har ingen plass til et slikt perspektiv.

Øst-Asia – det nyliberale prosjektet i krise

Globaliseringsdiskusjonen har ikke dreid seg om globalisering av rettferdighet, men om globalisering av markedene. Vel å merke noen, ikke alle. Særlig ikke arbeidsmarkedene. Først og fremst er det globaliseringa av den finanskapitalistiske sektor som har dominert 80- og 90-tallet med en rekke viktige lovendringer innen de kapitalistiske statene. Globalistene har vært ivrige talsmenn for å deregulere statlige skranker for kreditt- og valutahandel med den begrunnelse at dette skaper mer rettferdighet og «åpenhet» i konkurransen på dette området. Øst-Asia-krise har også avslørt hykleriet bak denne posisjonen. De samme vestlige bankene som lenge har argumentert for et grenseløst finansmarked, og som har utløst Asia-krise gjennom å la kredittene strømme uhemmet til dette området – de samme bankene blir nå beskyttet av de vestlige statene og deres instrument Det internasjonale valutafondet. Av aktørene i Asia er de vestlige bankene de eneste som slipper unna markedets logikk. Valutafondet sikrer fortsatt innbetaling av renter og avdrag. De asiatiske økonomiene og særlig folke-massene må bære byrdene. Nå snakker plutselig ingen lenger om markedets «kreative ødeleggelser». Den samme staten som globaliseringsfantastene har utstedt dødsdommen over, har både åpnet for det globale finansmarkedet gjennom sine lovvedtak og må nå – når konsekvensene av globaliseringa viser seg – også trå til og berge aktørene ut av krise. Dette styrker ikke argumentet om nasjonalstatens snarlige avvikling. Derimot styrkes mistanken om at det slett ikke er like konkurranseforhold, men svindel, forbindelser og rå makt som behersker finansmarkedene.⁹

Sjøl om den økonomiske fremgangen i de fire såkalte tigrene (Sør-Korea, Hong Kong, Singapore og Taiwan) slett ikke var bygd på en liberal modell, ble disse land brukt som eksempler på globalisering av kapitalismen og på hva andre tredje verden land hadde mulighet for å oppnå. Men disse land er ikke representative for hva som vil skje i land som er langt større og som har enorme folkemasser knytta til landsbygda eller som en flytende arbeidskraft-

reserve i millionbyenes slumområder. Deres eksportstrategi kan heller ikke gjenntas av andre uten videre. Disse fire land har stått for rundt halvparten av den tredje verdens industrieksport. Men det er rett og slett ikke mulig for de andre tredje verdens-land å eksportere industrivarer i den samme skala. Harry Magdoff har gjort det tankeeksperiment at alle tredje verden land (over 4 milliarder mennesker) nådde opp til Sør-Koreas nivå på eksportverdi pr innbygger. (Sør-Koreas eksportverdi pr. innbygger er det laveste blant de fire tigrene.) I så fall ville verdens totale eksportvolum mer enn fordobles.¹⁰ Men dette er ren utopi. Det finnes ikke avsetningsmarkeder i en verden der alle forsøker å eksportere seg ut av krisa. Derfor er sammenbruddet vi har opplevd i Indonesia (et land med nesten 200 mill.) mer relevant for den kommende utviklinga enn de fire tigreens suksesshistorier, som nå også er stoppet opp. En fortsatt deregulering i land som Indonesia, Kina og India vil føre til kaos. I disse tre land bor til sammen ca. 40% av verdens befolkning – Kina alene har 250 mill arbeidsløse eller undersysselsatte, altså flere ganger det samlede innbyggertall i de fire «tigerlandene».¹¹ Alene behovet for å hindre enorme internasjonale migrasjonsbølger fra disse tre land, burde være argument nok for at tanken om en global verden der statens betydning minsker – for ikke å snakke om en statsfri verden – er fullstendig uvirkelig.

USA – hvilken vei videre?

Ofte fremstilles organisasjoner som IMF, WTO og Verdensbanken som sjølstendige makter i en ny global virkelighet. Et blikk på den viktigste nasjonalstaten, USA, viser hvor tvilsomt dette perspektivet er. Verken IMF, WTO, Verdensbanken eller OECD er sjølstendige maktfaktorer, men avhengige av de ledende kapitalistiske statene og særlig USA. Som det er sagt: de har ingen fengsler for stater som bryter reglene, de kan ikke sette inn tropper, politi og tåregass. USAs hegemoni er en realitet, men likevel ikke absolutt. Derfor står landet i et dilemma. Ved siden av WTO og andre internasjonale organisasjoner har USA som supermakt sitt eget handelspolitiske lovverk som tillater en rekke ensidige tiltak, for eksempel handelskrigen mot Cuba – som også innbefatter sanksjoner mot tredjeland som handler med Cuba. Bare i Clintons første fire år gjennomførte USA 61 sanksjoner mot 35 ulike land.¹² USA er suverent i ledelsen når det gjelder økonomiske sanksjoner mot andre land. Noe av det samme gjelder innen internasjonal politikk: Den eneste supermakta argumenterer for et system av fredsbevarende organisasjoner. Sannheten er at FN og NATO benyttes så lenge politikken sammenfaller med USAs interesser. Ellers kjører USA sitt eget løp med en høy grad av egenrådighet. Et eksempel er landets nederlag ved Haagdomstolen i 1986 i konflikten med Nicaragua. USA ble funnet skyldig i å støtte contras og i å blokkere adgangen til annet lands havner. USAs påstand om «kollektivt sjøforsvar» mot Nicaragua ble forkastet. USA anerkjenner

Haagdomstolen, men nektet å delta i forhandlingene og bestred også domstolens rett til å ta opp saken.

Dette rimer svært dårlig med visjonen om en global og forpliktende internasjonal rettsorden. Det gjør det også at USA fortsatt ikke har ratifisert FNs menneskerettskonvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og at landet i perioden 1953 til 1973 overhodet ikke deltok i FNs menneskerettighetsorganisasjoner, med den begrunnelse at USAs standard for menneskerettsbeskyttelse var høyere enn den internasjonale normen. USA motsetter seg fortsatt en permanent domstol for krigsforbrytelser. En slik domstol ble vedtatt opprettet i juli 1998 av representanter for over 150 land – USA stemte imot sammen med 5 andre. I motsetning til Europa hvor vi har den internasjonale menneskerettsdomstolen i Strasbourg, ønsker ikke USA å være underlagt en internasjonal jurisdiksjon som kan overprøve landets egne domstoler.¹³ Sammen med Kina og noen få andre land, har heller ikke USA ratifisert ILO-konvensjon 87 (vedtatt i 1948) om retten til faglig organisasjon.

Mer generelt kan vi si at det også er klare grenser for USAs militære maktutfoldelse, sjøl om landet er den suverent sterkeste militærmakta. USA tåler ikke lenger å føre en krig uten allierte, heller ikke en krig med mange amerikanske tap. Og for det tredje: det må være betydelig større enighet om krigen i USA enn det var om Vietnamkrigen. Men disse betingelsene – og i tillegg kommer de økonomiske kostnadene – betyr at USA nødvendigvis må vise tilbakeholdenhet i sin supermaktsposisjon. Innflytelse gjennom økonomi og kulturell påvirkning og gjennom et omfattende nett av allierte, vil normalt bli ansett som et bedre alternativ enn militær makt. Men dermed trekkes USA mer inn i det internasjonale systemet og blir mer bundet av presset som er innebygd i dette systemet. Hva som på sikt blir USAs vei, er vanskelig å si. Men landet står ikke lenger i noen entydig dirigentrolle i forhold til det internasjonale statssystemet.

Hvilken vei for Asia?

Den globale euforien er i 1998 avløst av frykten for desorganisering av verdensøkonomien. Markedskreftene vil trolig fortsatt ha fritt spill, så lenge de rikeste, eller rettere sagt USA, ikke rammes direkte. Men hva vil skje med det kriserammede Asia, en verdensdel med 63% av verdensbefolkninga? De asiatiske land vil i større grad gå sine egne veier. På mange måter opplever nå Asia en depresjon som ligner på den Vesten opplevde på 1930-tallet. Plutselig er ikke Asia lenger noe forbilde for Vesten. Og i Asia øker skepsisen mot Vesten. Krisa skaker Asias sjøltillit – den er ikke bare økonomisk, men også politisk og ideologisk. Og vi er ikke ferdig med den. «Massiv arbeidsløshet, større fattigdom og folkelig raseri er like rundt hjørnet.»¹⁴ Landene i Asia vil prøve å bygge sterkere stater og en sterkere

offentlig sektor som kan møte krisetider på en annen måte enn i den nåværende krisa. De vil forsøke å samarbeide tettere, kanskje med Kina som ledende aktør. Men vil dette lykkes?

Øst-Asia er både økonomisk og kulturelt mer oppsplittet enn Europa. Vi har en rekke dype og uløste konflikter: mellom islam og kinesisk konfusianisme, mellom Japan og Kina, mellom de kinesiske minoritetene og Sørøst-Asias stater og mellom India og Pakistan, for å nevne noen. Dessuten har Asias kulturelle sjølhevdelse («asiatiske verdier») fått en knekk gjennom den økonomiske krisa. En arbeiderbevegelse og menneskerettsbevegelser som effektivt forsvaret de underprivilligertes interesser, har hatt dårlige kår i Asia. Terror mot venstreorienterte med USAs velsignelse har vært vanlig, med en halv million drepte i Indonesia i 1965 som det verste eksemplet. Landene i Asia har stort sett ikke ratifisert de to FN-konvensjonene om menneskeretter. I 1992 hadde kun 19 av 45 asiatiske FN-medlemmer ratifisert den overfor nevnte konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Asia vil kanskje gå nye veier. Men vi kan kun håpe at krisa, den sosiale degraderinga og det internasjonale presset vil gi arbeider- og menneskerettsbevegelsene en ny mulighet og en ny sjøtillit. Bare en ting synes sikkert. Krisa er dypere og mer langvarig enn først antatt. Det kan ennå ikke utelukkes at Asia vil trekke resten av verdensøkonomien med seg i fallet.¹⁵

Liberala teorier

For nyliberalismen var sovjetkommunismen det siste alvorlige hinder for globalt fremskritt og frihet. Globalisering skulle bety frihet til alle. Den friheten det her er snakk om er mulighetenes frihet. Det er den anglo-amerikanske frihetstradisjon fra John Locke og den amerikanske uavhengighetserklæringa som legger vekt på at verden ligger åpen med alle sine «muligheter» for det virkekræftige individet. Her hersker et optimistisk og harmonistisk samfunnssyn. Samfunnet er ikke et fellesskap – men primært et sted med uante «opportunities», noe man kun har et brukerforhold til. Man ser ikke at individets egoistiske agering for å utnytte «mulighetene» samfunnet byr på, truer selve grunnlaget for den samme friheten. Liberalismen har aldri virkelig tatt innover seg at sjansen for å realisere disse mulighetene er dramatisk ulikt fordelt og at nettopp det å sikre en grunnleggende minimumslikhet mellom innbyggerne er første bud i et moderne industrisamfunn for å skape en fungerende sosial orden. (*Hvordan* den sosiale orden er mulig, er et sentralt tema for Marx og også for de sosiologiske klassikerne, men ikke i den liberalistiske tradisjonen.) Sikring av den sosiale orden kan bare gjøres ved demokratisk besluttede begrensninger av den individuelle friheten.

Liberalismen begynner i den andre enden. Den er en teori som kun tar utgangspunkt i individet og individets retter. Liberale teoretikere står overfor to muligheter. Enten blir liberalismen en utopisk konstruksjon med utgangspunkt i dette frie individet. Man lager et ideelt bilde av hvordan en samfunns-tilstand *måtte være* dersom individets retter var strengt ivaretatt. Slik gjør Robert Nozick i boka *Anarchy, State and Utopia*, som er et av de sentrale verkene i den liberale renessanse på 1970- og 80-tallet. Resultatet blir den av nyliberalerne propaganderte «minimumsstaten». Slike teorier forblir innen den utopiske sfære.¹⁶ Nozicks teori har ikke og vil ikke ha noen kontakt med den amerikanske virkeligheten Nozick sjøl er en del av. Man ønsker et samfunn av optimale valgmuligheter, men man tar ikke alvorlig det at visse mennskegrupper «valg» i kraft av sosial posisjon og sosial makt, begrenser andre menneskers tilsvarende valgfrihet.

Eller liberalismen er jordnær og realistisk: da *forutsettes* det ganske enkelt at det finnes «rammebetingelser» som opprettholder den liberal-kapitalistiske eiendomsordning. Adam Smith i *Wealth of Nations* forutsetter at staten sikrer eiendomsbesitterne og deres legale retter, men uten å ta opp problemet om hva som opprettholder disse rammebetingelsene eller hvordan de kan rettferdiggjøres. Smith sier: «Hvor det er store eiendommer, er det store ulikheter. For hver rik mann, må det være minst fem hundre fattige ... De rikes overflod frembringer de fattiges indignasjon.» Eiendomsbesitteren er «omgitt av ukjente fiender» og kan derfor bare «sove trygt» under statens beskyttelse. Staten (civil government) er «i virkeligheten etablert for å forsvare de rike mot de fattige.»¹⁷ Den sosiale ordens problem taes opp av Smith (og dermed blir han en forløper for sosiologien) idet han drøfter hva det er som skaper en naturlig underordning og underdanighet hos de fattige, blant annet skjer dette gjennom oppdragelse og ikke minst gjennom religion som sikrer lydighet og asketisk nøysomhet. De rike og de fattige har hver sitt moralsystem i et kapitalistisk samfunn, nemlig det strenge og det liberal-hedonistiske som har tilslutning fra «people of fashion».¹⁸ Smith stiller altså ikke spørsmålet om en grunnleggende rettferdiggjøring ut fra individuell likhet, men undersøker heller betingelsene for at et kapitalistisk klasse-samfunn i det hele tatt kan fungere. Betingelsene er helt klart at de fattige ikke krever likhet og demokrati, eller i det minste at demokratiet ikke er reelt.

De liberale problemstillingene lever i beste velgående fordi de korresponderer med kapitalistklassenes bekymring for at et demokratisk flertall skal «misbruke» sin makt til å innskrenke eller endog avskaffe de privilegertes eiendomsrett. Demokratiet er blitt et «styringsproblem», ikke minst etter dets seier over sovjet-kommunismen. Ikke demokrati, men «konstitusjonell liberalisme» som sikrer mot «flertallstyranni», sies å være det mest verdifulle i «den vestlige tradisjonen» som også inkluderer grekerne og romerne. I dette perspektivet er det ikke den enorme makt-konsentrasjonen til storkapitalen som representerer en fare. Faren ligger i at i

en verden som er blitt demokratisert er det ingen egentlige garantier mot at flertallet når som helst griper inn mot disse maktkonsentrasjonene. I USAs establishment advarer man derfor mot det man kaller «illiberal demokrati».¹⁹ Det er naivt ikke å se bastante maktinteresser bak en slik ideologisk posisjon.

Liberalismen synes å måtte velge mellom å bli en ren utopi på grensen til anarkisme eller en mer kynisk-realistisk erkjennelse av at kapitalismen ikke lar seg forsvare på grunnlag av en frihet og likhet som skal omfatte alle. I den løpende debatt har liberalistene en tendens til å pendle mellom disse polene. Det sosialistiske standpunkt setter fokus på vilkårene for at et samfunn og et statsfelleskap sikrer alles like frihet. Rettferdighet blir et like viktig begrep som frihet. Den individuelle friheten må begrenses dersom den utøves på en slik måte at den undergraver rettferdigheten.

GLOBALISERING UTEN RETORIKK

Det er en kjerne i globaliseringa som ikke kan reduseres til ideologi. Det er spørsmålet om hva denne kjernen er som gjør globaliseringsbegrepet vanskelig. Uten tvil er det slik at økonomi, politikk, kultur og kunnskap bringer samfunn og individer tettere inn på hverandre. Dette er noe som i lang tid har vært åpenbart og som blant annet arbeiderbevegelsens internasjonalisme er en viktig del av. Derfor er det også nødvendig å skille mellom den herskende globaliseringsretorikken og globalisering som langsiktige historiske prosesser som har foregått i det minste helt siden kapitalismens fødsel for 500 år siden, ja påvirkninger mellom de store sivilisasjonssentra har alltid foregått, slik at en sivilisasjon ikke kan forstås uten å ta hensyn til disse påvirkningene.²⁰

Disse langsiktige globaliseringsprosessene gjelder etableringa og spredninga av et kapitalistisk verdenssystem, men også spredninga av teknologi og vitenskapelige tenkemåte, gjennomslag for begreper som menneskeheten, menneskeretter, det frie individet og om demokrati og sosial revolusjon. Og ikke minst ideen om nasjonen og om det internasjonale system av nasjonalstater. Til grunn for disse bevissthetsmessige endringene ligger sentrale historiske begivenheter først i Europa og seinere på globalt nivå: de sosiale og politiske revolusjonene, verdenskrigene, atombomben, FN og andre former for internasjonalt samarbeid, miljøtrusselen, aidstrusselen, fattigdomstrusselen og utdanningsekspløsjonen, den internasjonale massemedia-kulturen, den internasjonale idretten – for bare å nevne noe av det som i dag former forestillingen om å leve i en global epoke. Det føres i dag en intensiv diskusjon innen politikk og vitenskap om hvordan disse globale fenomener og bevissthetsformer skal forstås og hvilke effekter de vil ha. Denne diskusjonen om globaliseringas karakter er i seg sjøl et globalt fenomen.

Når det her er sagt at de enkelte delene som verden består av bringes tettere inn på hverandre, så må dette kommenteres litt nærmere. For det første så betyr ikke det at delene mister sin distinkte karakter og flyter inn i en større helhet, iallfall ikke nødvendigvis. Delene blir derimot tvunget til å forholde seg mer intensivt til hverandre. Dette gjelder forholdet mellom stater, det gjelder forholdet mellom de nasjonale økonomiene og det gjelder forholdet mellom kulturer (innbefattet religion, kunst, vitenskap og massemedia). Men det gjelder også innad i det enkelte land at kultur, politikk og økonomi ikke er uavhengig av hverandre, men tvinges inn i et tettere samrøre.

Disse tettere forhold er i grunnen ikke noe nytt, verken internasjonalt eller i de enkelte land. Men de er mer intensive i vår tid og de blir i større grad erkjent og debattert. Politikk, kultur og økonomi har gjensidig påvirket hverandre lenge før disse tre områdene ble definert som klart atskilte områder. Videre må det advares mot å tro at økonomien vil bestemme alt i fremtida. De konfliktene kapitalismen og globaliseringa skaper, setter økonomien riktig nok i sentrum for den politiske debatten. Men dette betyr jo en tendens i retning av politisering av økonomien. Med konfliktene i et samfunn høynes også samfunnets totale refleksivitet om seg sjøl. Men denne refleksiviteten – som mange vil se på som typisk for den globale tidsalder – finner jo sted på det politiske området (evt også innen kulturen). Først deretter forplanter den seg til kapitaleiernes lukkede styrerom. I dette ligger dermed en mulighet for påvirkning av den økonomiske sfæren. Men mot dette kjemper sjølsagt kapitalistene for sin forståelse av profittmaksimeringens nødvendighet og for kapitalens autonomi i forhold til samfunnsinngrep. Det foregår en intensiv ideologisk kamp om kapitalismens legitimitet.

Særlig under demokratiske vilkår vil staten være underlagt et press i retning av offentlighet og åpenhet. Videre er det et press i retning av langsiktig planlegging og sikring av selve betingelsene for et moderne liv: nemlig for det første kontinuerlig tilførsel av de nødvendige konsumvarene, inklusive energi, vann osv., og for det andre et press for at staten skal sikre rettstrygghet, at individene vet at de kan bevege seg trygt omkring, rimelig sikret mot kriminelle bander og rimelig sikre på at politiet og offentlige makter for øvrig ikke sjøl er slike kriminelle bander. Alt dette er en selvfølge i et land som Norge. Og var den ikke en selvfølge som vi ikke behøver å tenke nærmere på, var ikke Norge et moderne samfunn. Alle stater i dagens verden er mer eller mindre underlagt et press i retning av å skape slike moderne forhold, som altså betyr et anstendig liv med elementær sosial og rettslig trygghet for de vanlige borgerne. Dette gjelder ikke bare demokratiske stater, men også Kina, Indonesia, til og med Afghanistan hvor store befolkningsgrupper, ikke minst kvinner, reagerer mot Taliban-geriljaens reaksjonære blanding av klanstyre og fundamentalisme. Oppløsninga av de før-moderne fellesskapene av religiøs eller etnisk/stammemessig natur, skaper også i den tredje verden en individualisering.

Når individene vender seg mot de nære ting, blir også ønsket om elementær rettsikkerhet og sosial sikkerhet, sterkere artikulert. Når det evige liv i det hinsidige kun blir en fjern og tåket forestilling, blir behovet for elementær sikkerhet i den jordiske tilværelsen desto sterkere. Tragedien med land som Jugoslavia og Afghanistan er at prosjektet med å bygge en enhetlig stat har mislykkes som følge av visse eliters motstand mot å gi fra seg tradisjonelle maktposisjoner, ikke som følge av at folkemassene har en slags medfødt hang til nasjonal og religiøs galskap. Den verdenshistoriske trenden er imidlertid at folk og individer ønsker å leve i stabile, moderne samfunn, og at dette ønsket blir mer og mer utbredt også i samfunn med førmoderne sosiale strukturer. Alt dette må føre til et sterkt press i retning av å skape stabile, dvs. kulturelt homogene, dvs. nasjonale stater og herunder et press i retning modernisering og effektivisering av samfunnets økonomi. De kapitalistiske interessene bruker dette presset til å rettferdiggjøre kapitalismen som en effektiv måte å komme ut av før-moderne tilstander på. Men som vi har sett: kapitalismen undergraver like mye grunnlaget for et stabilt samfunn, undergraver statens økonomiske evne til å skape sosial sikkerhet og den rettslige tryggheten gjennom en kriminalisering av det økonomiske livet. Denne trenden til kapitalistisk desorganisering brer seg også til de rike og velordnede land og fremkaller motreaksjoner også her. Dersom altså globalisering betyr et verdensomspennede press i retning av et anstendig liv, i retning av demokrati og individualisering, så *må* før eller seinere kapitalismen møte alvorlige vansker. Hva som skjedde i Indonesia i mai 1998, gir en antydning.

Det samfunnsmessige presset det her er snakk om, krever en omfattende planlegging fra statens side. Tidsdimensjonen blir stadig lengre, når det gjelder hva det politiske systemet må ta hensyn til. Et eksempel er miljøpolitikk, som krever hensyn til konsekvenser flere generasjoner fremover. Også på dette punkt oppstår det en økende motsetning mellom politikk og de kapitalistiske aktørene. Den globale kapitalismen opererer med stadig kortere tidshorisonter. Kjøpshet blir i det hele tatt en viktig side ved kapitalismens kultur. På den andre sida er det vanskelig å se at demokratiske stater kan endre trenden mot langsiktig planleggende aktivitet og økt offentlighet.

Sjøl om det i det verdensomspennede 20-80%-samfunnet, ikke kan være snakk om en klart avgrenset arbeiderklassebevegelse, så er likevel det som her er beskrevet som press mot staten en bevegelse av sosial type. Globaliseringa og dens indre konflikter er sosiale fenomener. Derfor kan det være misledende å atskille økonomi, politikk og kultur som «deler» av samfunnet. Heller bør vi snakke om en omfattende prosess i retning av samfunnsmessiggjøring (Marx) eller om sivilisasjonsprosessen som et globalt fenomen, i tråd med Norbert Elias' sivilisasjonsteori.²¹ Disse prosessene har et klassemessig og sosialt grunnlag og ytrer seg på alle nivåer i samfunnet.

Mye av det som har skapt globale forestillinger er *krisefenomener*: verdenskriger, børskrakk, massearbeidsløshet, fattigdom, aids osv. Men ofte

har slike krisefenomener fremkalt motreaksjoner. Det finnes åpenbart former for global bevissthet og global politikk som er oppstått i siste halvdel av vårt århundre som er positive og som venstrekreftene er en sentral del av. Vi tenker her blant annet på den internasjonale miljøbevegelsen, fredsbevegelsen, feminismen, menneskerettighetsbevegelsene, antirasismen. Dette er viktige bevegelser som er med å sette en *global* politisk dagsorden og som fremmer bevisstheten om et globalt fellesskap.

Globaliseringa er altså både kompleks og konfliktfylt. Globaliseringa av grunnleggende rettigheter, av likhet mellom kjønn, raser og kulturer og av demokratiet er prosesser som kommer i konflikt med kapitalismens globalisering. Gjennom angrepet på statens reguleringsmekanismer, angripes også velferdsrettene som folket i de rikeste kapitalistiske land har kjempet til seg. Derfor vil en type globalisering komme i konflikt med andre typer av globalisering. Spørsmålet blir derved om globaliseringa skal skje på kapitalismens premisser eller om vi kan tenke oss former for antikapitalistisk globalisering. Det siste finnes uten tvil – spørsmålet er bare om de vil være sterke nok til å yte reell motstand mot kapitalismens dominans.

Det som av nyliberalerne blir utlagt som reaksjonær motstand mot globaliseringa (eksempelvis nasjonale og etniske bevegelser) er svært ofte et forsvar for elementære betingelser for et moderne samfunn som sikrer rettslig og sosial trygghet og likebehandling for de ulike grupper av innbyggere. Det finnes også virkelig reaksjonær motstand mot modernisering og globalisering, især de ulike former for religiøs fundamentalisme. Men dette oppstår nettopp i samfunn der den kapitalistiske modernisering øker ulikhetene og undergraver et minimum av stabilitet og trygghet for individene. Fundamentalismen i samfunn som Egypt, blant palestinerne (Hamas) eller i Iran (revolusjonen mot den USA-støttede sjahen) er ubegripelig uten denne bakgrunnen. Det moderne USA spiller også i denne sammenheng en tvetydig rolle. USAs allianser med reaksjonære fundamentalistiske regimer – Saudi-Arabia og Israel for eksempel – er jo en mektig stimulans til før-moderne krefter.

TO STRUKTURER – KLASSER OG NASJONALSTATER

Globale eller nasjonale klasser?

Verden som et globalt system består egentlig av to atskilte deler. Et økonomisk system med en økende mengde markedsaktører, både kapitaleiere og arbeidere. De store kapitaleierene opptrer globalt, men det betyr ikke dermed at verdens kapitalister til sammen utgjør en «universell kapitalistklasse». Det har alltid i kapitalismens historie vært både et motsetningsforhold og et gjensidig avhengighetsforhold mellom stat og kapitalistklasse. Ved kapitalismens begynnelse på 1500-tallet var kapitalistklassen innen handel og finans på mange måter like internasjonal som den er i dag. Europas

bank- og finanssystem vokste frem gjennom utlånsvirksomhet til de ulike statene. Statene lånte over hele Europa uavhengig av nasjonalitet. Også den gang hendte det at stater mistet sin kredittverdighet og slo seg sjøl konkurs. Man kunne ikke ganske enkelt tvinge kapitalistene til kredittgivning. Striden mellom ulike nasjonalstater gjorde det umulig fullt ut å kontrollere kapital-eierne. Likevel ble ikke kapitalistklassen en rent internasjonal klasse. Den trengte på sin side statlig beskyttelse. Særlig gjaldt det industrikapitalistene som ønsket kontroll over de voksende hjemmemarkedene. Etter hvert – med utviklinga av parlamentariske institusjoner og offentlighet ble nasjonalstaten også den sentrale politiske arena for påvirkning. I det hele tatt er moderne rettsregulering og økonomisk styring (penge- og finanspolitikk etc.) kun mulig innafor klart avgrensa statlige rammer. Det økonomiske livets kompleksitet og utviklinga av nasjonalstaten går derfor hånd i hånd

Også for arbeiderklassen spilte nasjonalstaten en økende rolle. Den hadde ikke noe fedreland heter det hos Marx og Engels, som i *Det kommunistiske manifest* undervurderer utviklinga mot et komplekst og motsetningsfylt statsystem. Likevel heter det hos Marx/Engels at proletariatets første mål er erobring av den politiske makta, med Manifestets ord: «heve seg opp til den nasjonale klassen, konstituere seg som nasjon.»²² Proletariatet er derfor «ennå nasjonalt», heter det videre. Verken arbeiderklassen eller borgerskapet kunne unngå å bli nasjonale klasser, dersom de effektivt skulle sette staten under press. Arbeiderklassen i hvert land måtte kjempe en særegen historisk kamp for ytringsfrihet, organisasjonsfrihet, arbeidslovgivning og videre opptre politisk innafor hvert enkelt lands offentlighet og mediasystem. Den vellykkede kampen for demokratiske og sosiale retter bandt klassen enda sterkere sammen med staten. Arbeiderklassens mål ble nettopp å vinne tilbake «fedrelandet», dvs. å konstituere klassen som den egentlige nasjonen og samtidig desavuere borgerskapet som en solidarisk del av nasjonen. Det er som sterke nasjonale klasser at både borgerskap og arbeiderklasse kan sikre sine interesser og eventuelt operere i koordinert aksjon med tilsvarende klasser i andre land. Mye av klassenes makt er i det moderne samfunnet «investert» i staten. Derfor er staten i økende grad både arena og mål for den politiske kampen. En nasjonal solidarisering med staten/nasjonen som helhet er en elementær betingelse for politisk innflytelse.

Noen vil benekte dette for kapitalistklassens vedkommende. Sosiologen Leslie Sklar hevder at verden er behersket av en transnasjonal kapitalist-klasse. Men han definerer denne transnasjonale klassen uhyre vidt: den omfatter både storkapitalister, toppolitikere, departementsfolk og media-mennesker.²³ Disse gruppene har sikkert et tett globalt samkvem, men det er stadig de enkelte stater som er deres basis og som i avgjørende valg-situasjoner vil bestemme deres standpunkt. Skulle borgerskapet i dag være en universell eller global klasse, burde vi forvente å finne langt sterkere organisatoriske uttrykk for dette. Det finnes ingen effektiv klasseorganisasjon

i så måte. Det finnes mer løse organisasjoner som IMF og OECD, men de er ikke direkte kontrollert av kapitalister men av stater. Alt i alt er den intensive konkurransen på verdensmarkedet alene grunn til at det ikke oppstår en universell kapitalistklasse som kan utøve diktatur over verden. Kapitalistene trenger rett og slett statens støtte – ikke minst i økonomiske nedgangstider.

Kapitalens internasjonalisering avskaffer altså på ingen måte nasjonalstaten, verken i form av et ikke-statlig internasjonalt kapital-fellesskap eller i form av en internasjonal kapitalisme i allianse med kun en sterk stat, USA.²⁴

Systemet av nasjonalstater

Ved siden av det økonomiske systemet og de sosiale klassene har vi altså den andre strukturen i det internasjonale systemet, systemet av politiske organisasjoner. Statene er ikke de eneste – vi har også FN, NATO og såkalte NGOer (Non-governmental organizations) – men statene er de viktigste og jeg skal konsentrere meg om dem i denne sammenhengen. Systemet av stater består av en økende mengde aktører. Et karakteristisk fenomen er de enorme ulikhetene i markedsrett hos markedsaktørene og i politisk makt hos de politiske aktørene. Denne strukturen – mellom sentrum og periferi, mellom noen få sterke og mange svake – har bestått gjennom hundrevis av år. Kjernen i systemet består fortsatt i et fåtall sterke stater. Disse er ikke bare i stand til å beskytte sine kapitalister som vi har sett under Asia-krise (en kollaps av en eller flere vestlige storbanker ville meget mulig ha utløst en internasjonal krise). Disse statene er også i stand til å dempe de innenlandske virkningene av økonomiske kriser når disse sender sjokkbølger gjennom det globale økonomiske system. De svake statene er ikke i stand til å gi sine innbyggere noen slik beskyttelse. Dette er noe av bakgrunnen for at det nederst i systemet av stater ofte befinner seg enheter som er på randen av oppløsning, slik vi i dag er vitne til i Afghanistan, Liberia, Rwanda, Somalia, Jugoslavia og Albania.

Staten har vært og er utsatt for press fra ulike kanter. Man har spådd statens oppløsning som følge både av kapitalens og arbeiderbevegelsens aktivitet. I dag blir statens styringsevner utfordret når det gjelder globale kriser som miljø og fattigdom, som altså går langt utover statenes grenser. Likevel finnes det ikke noen annen organisasjon som staten kan erstattes med. Det er nettopp gjennom kriser den moderne staten har utviklet seg. Presset for en sterk stat er økende fra statenes innbyggere og derfor vil staten bestå, især under demokratiske forhold. Sannheten er at staten er en uhyre fleksibel organisasjon – den kan anvendes i mange retninger og til ulike sosiale formål. Marx oppfatning om staten som et organ for borgerskapet (i *Det kommunistiske manifest*) blir for enkel og reduksjonistisk, noe han også etterhvert sjøl innså.

Praktisk talt alle landområder på kloden er i løpet av det tjuende århundre blitt organisert som suverene stater – i motsetning til tidligere tider. Verdens statssystem er fortsatt i en konsolideringsfase. Vi vet ikke hva statenes skjebne vil bli, men det er iallfall for tidlig å avskrive deres fremtidige betydning. Dersom vi sier at globaliseringa berører de tre sentrale områder, kulturer, stater og økonomi, så vil mitt standpunkt være at det er på det statlige området at globaliseringa vil finne sine klareste grenser. Når det gjelder kulturer, så bør ikke deres motstandskraft mot globalisering og modernisering overdrives. Kulturer kan dessuten ikke betraktes som sjølstendige agerende enheter. Derimot er stater sjølstendig agerende enheter og de kan *bruke* kulturelementer til å fremme eller legitimere politiske målsettinger. (Jfr. min andre artikkel i dette *Vadøger*-heftet.) Sjøl den mye omtalte islamske fundamentalismen kan bare få betydning i allianse med eller under beskyttelse av stater eller nasjonale bevegelser som streber etter å danne stater.

Det er viktig å se den historiske utviklingslinja. En ting er at statene over tid er blitt sterkere, de har påtatt seg flere oppgaver og gjennom demokratisk press kreves det også at de skal løse flere oppgaver (velferdsstaten). Et annet faktum som slår oss er antallet. Mengden av stater har økt eksplosivt. Følgende tabell viser når de stater som eksisterte i 1989 ble dannet. Vi får derved et historisk bilde på det internasjonale statssystemets utvikling:

*Tabell 1: Antall stater i 1989 gruppert etter perioden da de ble dannet*²⁵

Tidsrom	Verden	Europa
Før 1700	10	5
1700-99	6	3
1800-99	27	5
1900-45	23	13
1946-89	99	4
Totalt	165	30

Som kjent skjedde det betydelige endringer etter murens fall i 1989. Så vidt jeg kan se har vi i Europa og det tidligere Sovjetunionen fått 22 nye stater, mens 4 gamle er borte. Det skulle bety at vi i dag har 183 suverene stater (unntatt lilleputtstatene). Samlet hadde Europa i 1914 21 stater, i 1919 30 stater og i 1998 er det 40 reellt suverene stater her. Asia hadde i 1914 ca 6 stater og har i dag 48 stater. Et overveldende flertall av verdens stater er dannet i løpet av det tjuende århundre og godt over halvparten er dannet etter 1945.

Ialffall kan vi slå fast at mangfoldet av stater har økt også i vår globale tidsalder. Denne tendensen til statsdannelse kan ikke være tilfeldig eller et resultat av at den «nasjonale galskap» plutselig har besatt jordas folk. De kan

heller ikke bare være et resultat av lokale elitors ønske om å kontrollere en suveren stat, sjøl om det er en viktig faktor. Det at stater dannes og stabiliserer seg over lengre perioder kan ikke forstås fullt ut dersom vi ikke trekker inn nasjonalismen og nasjonalstaten som kanskje den mest sentrale form for modernisering. Nasjonalstaten oppsto i det tidlig-borgerlige Europa. Dens historiske utvikling faller sammen med den moderne statens utvikling. I det tjuende århundre er det dette nasjonalstatlige prinsippet som har spredd seg fra Europa til hele verden. De tidligere statsdannelser var ikke kulturelt homogene stater. De hadde ingen nasjonal identitet. Svært ofte var de imperier: Romerriket, Kina, Det ottomanske rike, Tsar-Russland, med flere. Ulike etniske og religiøse folkegrupper levde side om side uten noe trykk i retning integrering. Herskerne levde innafor sin elitære kultur og var opptatt av å holde kulturell *avstand* til folkemassene. Folket levde i lokal isolasjon, uten lese- og skriveferdighet. Det var ikke noe behov for kulturell homogenitet, mens den moderne staten nettopp er preget av et slikt behov. Hovedgrunnen til dette er den kompliserte arbeidsdelinga i et industrisamfunn.²⁶ Nasjonalismen oppstår derfor først med en begynnende kapitalisme og industrialisering. Tilsvarende vanskelig er det derfor å organisere økonomisk tilbakeliggende land som nasjonalstater.

Det må understrekes at nasjonalstaten eksisterer innen et *system* av stater. Dette system bygger på gjensidig anerkjennelse av hverandres suverenitet innafor klart opptrukne grenser. Denne anerkjennelsen trenger alle stater og særlig de mange svake. Prinsippet om nasjonalstaten kan derfor ikke fungere uten i sammenheng med utviklinga av internasjonal folkerett og diplomati. Det kan heller ikke fungere uten klart definerte statsborgerrettigheter og generelt en rettsliggjøring av samfunnslivet. Vi kan da også se at det var i Europa dette systemet av nasjonalstater, folkeretten, diplomatiet og den moderne rettstenkninga oppsto. (Westfalerfreden i 1648 var et viktig vendepunkt.) Men dette betyr også at det vi kaller internasjonalisme vokste frem parallelt med det moderne statssystemet, nettopp fordi eksistensen av mange suverene stater gjorde det nødvendig med internasjonal forståelse og samarbeid. Derfor går det også en linje fra de utopiske tankene til Immanuel Kant med sine ideer om en «evig fred» mellom suverene stater til dagens internasjonale bevegelser for solidaritet og fred. Paradoksalt er det i en situasjon med mange statlige aktører at internasjonalismen oppstår, ikke i et storrike eller imperium som har nok med seg og vil ha en tendens til å se ned på andre. Kina var tradisjonelt et slikt imperium som suverent regnet seg som «midtens rike». Russland/Sovjetunionen og USA har eller har hatt noen imperiale trekk. Det at vi har et stort mangfold i verdens statssystem er imidlertid et hinder for «seg sjøl nok»-tenkning og dermed noe som kan fremme globaliseringer av positiv type.

Vi kan i det tjuende århundre snakke om en mot-mobilisering mot Vestens hegemoni av delvis kulturell og delvis nasjonalstatlig type. Samtidig

har den ikke-vestlige verden overtatt viktige sider ved Vestens modernitet, blant annet nasjonalstaten. Det er denne blandinga av konflikt og imitering i forhold til Vesten som gjør det så vanskelig å forutsi den videre utviklinga. I verdenshistorisk sammenheng er ikke dette noe nytt. Kort før år 1500 var Vesten en liten utpost i verden, med Genova og Venezia som vinduer mot den store verden. Verdens økonomiske og politiske tyngdepunkter var det kinesiske rike og de ulike islamske imperier. (Det ottomanske var vår nærmeste nabo.) Europeerne så på disse rikene både med frykt og beundring. Det ble både kriget og etterlignet. Ennå langt inn på 1700-tallet ble den kinesiske samfunnsordninga med sin konfusianske etikk betraktet som et forbilde av europeiske filosofer (Leibniz). Nå har Vesten dominert totalt i noen hundre år, men enten må landene i den tredje verden ødelegge hverandre i destruktive kriger eller så vil tyngdepunktet i verden gradvis forskyve seg til en eller flere ikke-vestlige regioner.

Vestens hegemoni har iallfall en særegenhet i forhold til tidligere hegemonimakter. Det har aldri vært enhet mellom den økonomiske og den politiske strukturen. Europa var aldri et imperium, men ble et *system av nasjonalstater*. For å føre krig, for å sikre statens finanser gjennom skattlegging, for å føre en økonomisk politikk og seinere for å utvikle velferdsstaten og et felles utdanningssystem utviklet det seg nasjonalstater. I tidlig moderne tid betydde dette felles språk og felles religion. I vår sein-moderne verden er religion og livssyn blitt en privatsak som man kan mene hva man vil om. Det homogene i dag består særlig i beherskelse av språket og den elementære allmennkunnskap som skal til for å fungere som samfunnsborger, blant annet på arbeidsmarkedet. I dagens Norge hender det at det kommer polske gjestearbeidere og plukker jordbær. Det er en av de få arbeidsoppgaver som kan utføres uten fortrolighet med norsk kultur. I et komplekst samfunn kan man ikke være sykepleier, lærer, industriarbeider eller jobbe på kontor uten å kunne språket og uten å kjenne de vanlige rettigheter og plikter. Den nødvendige samfunnskompetansen får vi særlig gjennom et langt utdanningssystem. Derfor blir utdanning og språklig integrering en forutsetning for at innvandrergrupper kan ta del i samfunnslivet fullt ut. (Dermed er det *ikke* sagt at denne integreringa bør gjennomføres med tvang.)

Før første verdenskrig ble verden dominert av noen få europeiske nasjonalstater. De kjempet om markeder og koloniserte store deler av verden. De blandet seg inn i andre lands anliggender på en like direkte måte som i dag. Eksempelvis ved Norges konstituering som stat i 1814 var internasjonal påvirkning helt avgjørende og også ansett som akseptabelt. (Prinsregent Christian Fredriks endelige beslutning sommeren 1814 om å oppgi sjølstandighetsprosjektet og vike plassen for en svensk-norsk union, kom under besøk av en internasjonal stormaktsdelegasjon i Christiania.²⁷)

I dag er de internasjonale aktørene, som vi har sett, blitt langt flere. Klassisk imperialism er blitt umulig. Det internasjonale system er blitt så

komplekst og kostnadene av ukontrollerte konflikter så høye at dette i seg sjøl skaper et behov for globale regler og organisasjoner. Det er også blitt mer sjeldent med slike åpenlyse imperialistiske fenomener som at store internasjonale selskaper med hjemlandet USA i ryggen dirigerer svake stater, opererer med egne hærer, avsetter radikale regjeringer osv. (Men kuppet i Chile i 1973 ligger ikke så langt tilbake i tid.) Dette henger sammen med en økende antikapitalistisk og antiamerikansk opinion i den tredje verden. Det henger også sammen med en internasjonal ideologi som likestiller alle stater. Alt i alt: tendensen mot konsoliderte nasjonalstater vil bestå inn i neste århundre. Det vil være kriser og muligens oppdelinger av stater til mindre stater. Men disse krisene vil være katalysatorer for sterkere og ikke svakere statsstrukturer. Det viktige og mer uvisse spørsmålet er om statene blir demokratiske eller om den repressive og autoritære tendensen vil dominere.

(Juli 1998)

NOTER

- * Jeg takker Rune Skarstein for kommentarer til et tidligere utkast av denne artikkelen.
- 1) Heidegger knytter det planetariske tett opp til teknologiens verdensomspennede herredømme og ser dette herredømme som uttrykk for menneskets «værensglemsel». For så vidt blir Heidegger en tidlig kritiker av «globalisering» – også etter at han har oppgitt håpet om at nasjonalsosialismen og den tyske nasjonale «revolusjon» skal kunne motstå planetariseringa og nihilismen. Han kritiserer (1939) «den fortløpende offentliggjøring av all menneskelig virksomhet i «bilde og tone» gjennom fotomontasje og reportasje.» Dette er «et fenomen av planetarisk karakter som har de samme vesenstrekk i Amerika og Russland, i Japan og Italia, i England og Tyskland. På en eiendommelig måte er dette uavhengig av viljen til enkeltmennesker og folkeslag, stater og kulturer» (Martin Heidegger: *Nietzsche* Bd I, Pfullingen 1961, s 474).
- 2) Se Peter Evans: «The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization», *World Politics*, Vol 50, October 1997 s 62-87. Evans antyder at de globale kapitalist-aktørene er blitt forledet av sin egen fri-markeds-ideologi og ikke innser sin egen interesse i et minimum av statlig orden. (s. 72-73). Men mot dette noterer han også USAs og de private elitenes dype politiske og økonomiske interesse av liberalistisk ideologisk dominans og av diskreditering av ethvert statlig engasjement (s 86). Denne interessen er nok klart sterkere enn den motsatte interessen av statlig aktiv tilrettelegging.
- 3) Erik Solheim: «Globaliseringen er også løfterik», *Dagsavisen*, 29.06.98.
- 4) M. Waters: *Globalization*, London/New York 1995, s. 3 og 122.
- 5) Karl Marx: *Kapitalen – Første bok*, oversatt av Kielland/Rafoss, Oslo 1995, del 3, s 101.
- 6) Erik Solheim: «Globalisering? Ja takk, men ...», *Dagsavisen*, 13.06.98
- 7) Martin Albrow: *The Global Age*, Cambridge 1996, s. 159.

- 8) Se J.E. Goldthorpe: *The Sociology of Post-Colonial Societies*, Cambridge 1996, s. 75.
- 9) En beskrivelse av hvor kaotiske, regelløse og maktmanipulerende avgjørelsesprosedyrene er når det gjelder internasjonale gjeldskriser finnes hos H-P. Martin og H. Schumann: *Globaliseringsfellen*, Oslo 1998, s. 52-57. (Om Mexico-krisa 1995). Se også R. Macmillian: «The Next Sovereign Debt Crisis», *Stanford Journal of International Law* Vol 31, Summer 1995, s. 305-59. Bill Scheuerman (i et upublisert manus, Dept of Political Science, University of Pittsburgh) betviler at globaliseringa og en internasjonal rettsorden («rule of law») er noe som går hånd i hånd, slik kapitalismens forsvarere hevder. For at vi kan snakke om «rule of law» kreves det en form for åpenhet og offentlighet omkring prosedyrer og konfliktavgjørelser, som ikke finnes innen den internasjonale økonomien. «Økonomisk globalisering er i hovedsak basert på legale former som har ad hoc-karakter og er preget av en diskresjon, lukkethet og utilgjengelighet som ikke er i samsvar med sjøl et minimalt begrep om rettslig orden» (*Economic Globalization and the Rule of Law*, upubl. manus, 1997, s. 2).
- 10) Harry Magdoff: «Globalisation – to what End?», *The Socialist Register* 1992, London 1992, s 69-70.
- 11) Tall for arbeidsløshet og sysselsetting i Kina (1995) finnes i *China Quarterly*, No. 148, December 1996, s. 1410. Total arbeidsstyrke i Kina var 830 millioner, hvorav arbeidsløse 134 millioner. I tillegg kommer overflødig arbeidskraft utafor byene: ca 100 millioner og i de statseide bedriftene: anslått til 25 av 75 millioner sysselsatte. En arbeidsløshet/undersysselsetting på 250 millioner er et anslag ut fra disse tallene. Fordi det ikke finnes tilforlatelig statistikk for den kinesiske landsbygda er dette tallet usikkert. Et ekstremt anslag, beregnet av tyske eksperter, kommer helt opp i 500 millioner reellt arbeidsløse. Se *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 16.12.97.
- 12) Se *Neue Zürcher Zeitung* (NZZ), 25.04.98; og *NZZ*, 15.04.98 («Wirtschafts-sanktionen im Dienst der amerikanischen Aussenpolitik»).
- 13) Se K. Boyle: «Stock-taking on Human Rights: The World Conference on Human Rights, Vienna 1993», *Political Studies*, Vol. 43, 1995 s. 84-83; og også i samme nummer av *Political Studies*: «Human Rights and US Foreign Policy: Two Levels, Two Worlds», s. 111-130. Dessuten: «Der amerikanische Weltpolzist und die Richter», *NZZ*, 29.04.1998.
- 14) «Asias masses shift against the West», *The Guardian Weekly* 12.07.98; og «IMF-krav møtt med storstreik», *Klassekampen* 15.07.98.
- 15) Jfr. artiklene av Kristen Nordhaug og Wade/Veneroso i dette heftet av *Vardøger*.
- 16) Dette vedgås og de problematiske aspektene ved dette drøftes av Nozick. Se R. Nozick: *Anarchy, State, and Utopia*, New York 1974, s. 307ff.
- 17) Adam Smith : *The Wealth of Nations* (Everymans ed.) Vol II, London 1971, s. 199 og 203.
- 18) Smith, *ibid.*, s. 275-76.
- 19) Fareed Zakaria: «The Rise of Illiberal Democracy.» *Foreign Affairs*, November-December 1997, s. 22-44.
- 20) Marshall G. S. Hodgson: *Rethinking World History*, Cambridge 1993, særlig s. 3-28.

- 21) Jfr. Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilisation*, 2 Bände, Frankfurt M. 1976.
- 22) K. Marx og F. Engels: *Det kommunistiske manifest*, oversatt av M. Falck, Oslo 1998, s.66.
- 23) Leslie Sklar: *The Sociology of the Global System*, New York 1991, s. 70-78.
- 24) Dette ble påpekt av Nicos Poulantzas allerede i 1970-årene. Jfr. *Klassen im Kapitalismus – heute*, Berlin 1975, s. 63ff.
- 25) Kilde: Tabellen er beregnet ut fra data i *Chambers Political Systems of the World*, Edinburgh 1989, s. 6-9. Merk altså at denne tabellen ikke har med stater som hadde opphørt å eksistere i 1989. Ministater av typen Monaco eller Liechtenstein er heller ikke med.
- 26) Se Ernst Gellner: *Nations and Nationalism*, Oxford 1988, for en teori om nasjonalstaten langs disse linjene.
- 27) Sverre Steen: *1814*, Oslo 1951 særlig s. 197ff og s. 279-81.